

PUT KA BOLJOJ BUDUĆNOSTI: KRITIČKO-KOGNITIVISTIČKA ANALIZA TEMPORALNIH METAFORA U SRPSKOM POLITIČKOM DISKURSU

Sažetak: U radu se na teorijsko-metodološkoj podlozi kognitivne lingvistike i kritičke analize diskursa analizira jezička manifestacija poimanja vremena u srpskom političkom diskursu. Istraživanje obuhvata analizu izjava koje su tokom 2013. godine dali političari u vezi sa odlukom o određivanju datuma za početak pregovora o pridruživanju Srbije Evropskoj uniji. Posebna pažnja je posvećena analizi poimanja istorijskog toka kao kretanja ka cilju i (dis)kontinuiteta u metaforičkom scenariju *PUTOVANJA*, sa namerom (de)legitimizacije određenih političkih stavova i odluka. Cilj rada jeste uočavanje zakonitosti u upotrebi jezičkih sredstava kao instrumenta političkog ubeđivanja i postizanja političkih ciljeva pomoću nametanja i potvrđivanja određenog poimanja kolektivnog vremena i samim tim unutrašnje i spoljne politike zemlje.

Ključne reči: temporalna pojmovna metafora, politički diskurs, kritička analiza diskursa, Evropska unija, konceptualizacija prošlosti, političko ubeđivanje

1. Uvod: pojmovna metafora u političkom diskursu

Političko delanje u velikoj je meri jezičko delanje čiji je glavni cilj ubeđivanje slušaoca u određeni pogled na društvena i politička pitanja. U savremenim društvenim naukama uočeno je da su sociopolitički koncepti i stavovi umnogome *metaforičke* prirode (Musloff, 2004: 59), te da je političko govorenje zasnovano na svesno ili nesvesno odabranim pojmovnim metaforama zapravo moćno sredstvo ubeđivanja i formiranja mišljenja (Semino, 2008: 85; Silaški et al., 2009: 32), a neretko i manipulacije. Razumevanje jednog pojma pomoću drugog, tj. „preslikavanje strukture jednog pojma (ili pojmovnog domena), koji je obično saznatljiv i dobro poznat, na drugi domen“ (Klikovac, 2004: 11 □ 12) predstavlja ogroman jezički i kognitivni potencijal u političkom delanju. Naime, društvena stvarnost i politika pripadaju apstraktnim pojmovima koje ne možemo iskusiti čulima, neposredno, već nam je za njihovo razumevanje potreban konkretan, fizički pojam. Pošto su pojmovne metafore „naše osnovno sredstvo za razumevanje apstraktnih iskustava“ (Klikovac, 2004: 14), možemo tvrditi da je odabir i nametanje pojmovne metafore ili sistema više pojmovnih metafora osnova svakog političkog ubeđivanja. Sem toga, političari koriste metaforu kako bi ubedili javnost „koristeći ono što je već poznato i iskustveno blisko kada govore o novim temama, kako bi pokazali da razmišljaju racionalno o

političkim pitanjima“ (Charteris-Black, 2005: 35), ali i kako bi izazvali emotivnu reakciju kod slušaoca (Silaški et al., 2009: 15, 18).

Odlika pojmovne metafore koja joj omogućuje ovakav ideološki potencijal jeste njena **jednostranost**, odnosno činjenica da su pojmovne metafore retko neutralne i da nam nameću izvesnu predstavu o pojmu o kome se govori, odnosno jedan pogled na svet (Semino, 2008: 85). Biranjem izvornog domena neminovno se utiče na predstavu o ciljnom domenu, odnosno pojmu o kome se govori, i to tako što se osvetljavaju pojedini (poželjni) aspekti datog pojma, dok se drugi (neželjeni) aspekti prikrivaju (Lakoff & Johnson, 1980: 10–13). U političkoj delatnosti ovakvo usmeravanje pažnje na jedan aspekt teme o kojoj se priča, kao i odvratanje pažnje sa nepoželjnih aspekata, od velike je koristi u zadobijanju i održavanju pozicija političke moći. Stoga je ova funkcija pojmovnih metafora, **funkcija perspektivizacije**¹ ključna za razumevanje ideološke obojenosti političkog diskursa. Sem toga, pojedini stručnjaci uočili su da pojmovna metafora u političkom govorenju često funkcioniše kao „smernica za buduće postupke“ (Lakoff & Johnson, 1980: 156) ili kao „samoispunjujuće proročanstvo“ (Lakoff & Johnson, 1980: 156; Musloff, 2004: 31).

U ovom radu pojmovne metafore smo analizirali pre svega na osnovu njihove diskurzivne funkcije, tj. planiranog efekta, jer se u odabiru pojmovnih metafora politički govornik vodi onim što govorenjem želi da postigne – ubeđivanjem (Charteris-Black, 2004: 248). Pojmovne metafore u političkom diskursu kao specijalizovnom domenu društvene prakse, sa jasnim stilom i sferom upotrebe, odlikuju pre svega jasne strateške funkcije. Čilton (Chilton, 2004: 45–46) identifikuje **prisilu, (de)legitimizaciju i (pogrešno) predstavljanje** kao tri glavne. U ovoj analizi usredsredili smo se na (de)legitimizaciju i (pogrešno) predstavljanje kao direktni motiv za neobičajno veliku upotrebu jezičkih izraza konceptualizacije politike kao putovanja u vremenu ka političkom cilju. Predstavljanje i pogrešno predstavljanje pre svega se ostvaruje pojednostavljanjem političkog procesa i društvene stvarnosti, čija je posledica polarizacija mišljenja uz pomoć stvaranja binarne opozicije (Chilton, 2004: 202–203), tj. (lažne) dihotomije. Time što se opcija koju govornik smatra lošom pripisuje protivnicima (često neodređenim ili svim protivnicima skupa, bez obzira na razlike među njima) postiže se i druga bitna funkcija, a to je delegitimizacija mišljenja protivnika. Zauzvrat se, naravno, legitimizuje sopstvena politika i uloga.

Jezik politike u savremenom društvu upotrebljava stereotipne metaforičke obrasce koji se iznova ponavljaju i oni su većinom identifikovani i analizirani u domaćoj i stranoj lingvistici i sociologiji. Neki od najučestalijih izvornih domena kao početnih tačaka metaforičkog preslikavanja u politici jesu npr. putovanje, sport, rat, posao (Klikovac, 2004: 18). Učestala upotreba istih izvornih domena objašnjava nam, između ostalog, zašto je ubeđivački (politički) diskurs veoma klišeizovan, dok istovremeno sadrži veliki broj elaboriranih, kreativnih ekstenzija pojmovnih metafora.

¹ U anglosaksonskoj literaturi za perspektivizaciju u političkom diskursu upotrebljavaju se prevashodno termini *frame*, *framing* i *reframing*.

2. Teorijsko-metodološki okvir: kognitivna lingvistika i kritička analiza diskursa

Početa tačka ovog rada jeste teorija pojmovne metafore (Lakoff & Johnson, 1980; Johnson, 1987; Lakoff, 1987; Lakoff & Johnson, 1999; Kövecses, 2002; Klikovac, 2004). Ova teorija, za razliku od tradicionalnog shvatanja metafore kao jezičkog ukrasa, posmatra metaforički jezik kao materijal za sistematičnu analizu mentalnih procesa koji se površinski ispoljavaju u jeziku (Grady, 2007: 189). Iako smo u radu analizirali isključivo leksički nivo realizacije pojmovne metafore, te metafore nismo posmatrali izolovano od društveno-političkog konteksta, ideologije, namere pošiljaoca poruke i funkcionalnog stila, već uslovljenog njima. Analiza jezika iz vizure društvenih i političkih okolnosti i odnosa karakteristična je za kritičku analizu diskursa (van Dijk, 1993; Fairclough, 2001; Wodak, 2006). Jezik politike se u kritičkoj analizi diskursa i sociolingvističkim teorijama i školama iz kojih je nastala posmatra pre svega kao **politički diskurs**, tj. prema Ferklafovim rečima, jezik kao „društvena praksa“ (Fairclough, 2001: 22). Drugim rečima, kritička analiza diskursa insistira na proučavanju jezika u što je moguće širem društvenom i istorijskom kontekstu, povezujući pritom dva nivoa diskurzivnog konteksta: *makronivo* (vezu između teksta i šireg društvenog konteksta i ideologije datog perioda) i *mikronivo* (jezički nivo) (Fairclough, 1995: 97–98).

U poslednjih deset godina sve veći broj autora tvrdi da bi spoj kognitivne lingvistike i kritičke analize diskursa bio veoma korisna osnova za analizu ideologije ispoljene u jeziku i zauzvrat učvršćene jezičkom praksom. Jedan od članaka koji predlaže sintezu kognitivnog i kritičko-sociolingvističkog pristupa jeste „Towards a Critical Cognitive Linguistics? Discourses of War and Conflict“ Pitera Stokvela (Stockwell, 2000) u kome autor daje svoje viđenje mogućeg kritičko-kognitivnog pristupa. On tvrdi da i kritička analiza diskursa i kognitivna lingvistika imaju šta da nauče jedna od druge – kognitivna lingvistika bi trebalo da postane svesnija *konteksta* konceptualne metafore koju analizira, kao i socijalne dimenzije uopšte, dok bi kritička analiza diskursa mogla da upotpuni svoju metodologiju već razrađenim kognitivno-lingvističkim modelima za analizu metaforičkog razmišljanja. Drugim rečima, kognitivna lingvistika bi kritičku analizu diskursa upotpunila metodologijom, a ova nju neizbežnom društvenom (i društveno angažovanom) perspektivom. Naša analiza temporalnih metafora u srpskom političkom diskursu upravo se nadovezuje na domaća i strana kritičko-kognitivistička istraživanja metafora u političkom diskursu (npr. Charteris-Black, 2004; Musloff, 2004; Šarić, 2005; Rasulić, 2008) koja pokušavaju da potvrde predloženi teorijsko-metodološki okvir i upotpune ga.

U ovom radu usredsredićemo se na efekat koji zbirna, kumulativna moć učestalog korišćenja određenih metafora proizvodi (Semino, 2008: 84–86), koristeći pritom u analizi kako ustaljene izraze temporalne konceptualizacije društvene stvarnosti, tako i njihove krativne ekstenzije. Takođe, bitno je naglasiti da nećemo analizirati samo pojedinačne metafore, već pre svega **setove** ili **sisteme metafora** (Lakoff & Johnson, 1980: 97; Klikovac, 2004: 25–27). Nakon što budemo identifikovali i klasifikovali relevantne pojmovne metafore, analiziraćemo njihovo ulančavanje i

preklapanje, a potom i elemente od kojih se sastoje i aspekte koje osvetljavaju ili prikrivaju. U celokupnoj analizi obratićemo posebnu pažnju na makronivo političkog diskursa, tj. sociopolitičko stanje u Srbiji i retoričku nameru govornika.

3. Materijal za analizu

Korpus ovog istraživanja sastavljen je od 150 primera metaforičkog scenarija PUTOVANJA i temporalnih pojmovnih metafora ekscerpiranih iz izjava ključnih političkih figura u Srbiji u periodu od januara do decembra 2013. godine u vezi sa određivanjem datuma za početak pregovora o ulasku Srbije u Evropsku uniju. Primeri su preuzeti iz elektronskih izdanja dnevnih novina *Politika* i *Danas*, a kriterijum za odabir bio je da su izjave direktno citirane u članku, što znači da nismo uzimali u obzir reči političara koje je autor članka preformulisao. Razlog za ovo je taj što smo odlučili da se usredsredimo na primarni politički diskurs, pod kojim podrazumevamo onaj diskurs koji koriste akteri u institucionalnom političkom životu, tj. nosioci političkih funkcija (Silaški et al., 2009: 13) jer je fokus rada na funkciji ubeđivanja političkog jezika, a ne efekta koji je proizveden na javno mnjenje (za šta bi bila potrebna šira i dublja analiza javnog diskursa). Drugim rečima, u radu nisu korišćeni primeri pojmovnih metafora upotrebljenih u komentarima novinara, komentatora, analitičara ili čitaoca (tj. sekundarnom političkom diskursu) jer cilj rada nije dublja analiza ukorenjenih ideoloških predstava, već analiza *namere* govornika i efekta koje politički akteri *žele* da proizvedu na javno mnjenje. Svi primeri su navedeni u nepromenjenom, izvornom obliku, sa izuzetkom kurziva upotrebljenog kako bi se istakli relevantni metaforički izrazi koji ilustruju zaključke iznete u radu.

4. Homogena konceptualizacija države

Celokupna analiza pojmovnih metafora u ovom radu polazi od jedne od najuobičajenijih pojmovnih metafora u političkom diskursu, DRŽAVA JE ČOVEK (Lakoff, 1993: 243; Klikovac, 2004: 36). Među najčešćim jezičkim izrazima ove metafore jeste upotreba glagola i prideva koji zahtevaju čoveka kao vršioca radnje:

- (1) On je naglasio da je glavni prioritet vlade na čijem je čelu da Srbija konačno počne da *živi* kao sav normalan svet.
- (2) Srbija *očekuje* datum.
- (3) Važno je da im ukažemo i pokažemo koliko je Srbija *radila*.
- (4) Srbija *je posvećena* promenama i *želi* da ima modernu državu vladavine prava.
- (5) Srbija *je svesna* svojih obaveza.

Implikacije koje ovo metaforičko preslikavanje ima jeste nevidljivost složene unutrašnje strukture društva u jednoj državi (Klikovac, 2004: 36), pre svega činjenice da često postoje određene političke i društvene struje koje se protive aktuelnoj državnoj politici ili stavovima većine. Ubeđivačka moć ove pojmovne metafore leži

upravo u tome što često stvara predstavu da je čitavo društvo saglasno oko određene politike i da je protivljenje slabo ili da uopšte ne postoji. Nedostatak protivljenja shvata se kao dokaz da su ti stavovi „zdravorazumski“, što ih nužno legitimizuje. Videćemo kako se metaforički scenario PUTOVANJA i konceptualizacija vremena kao kretanja u prostoru u političkom diskursu ostvaruju upravo preko poimanja države/ društva kao osobe koja se kroz vreme kreće ka političkom cilju u budućnosti.

5. Pojmovna metafora VREME JE KRETANJE U PROSTORU i njena uloga u političkom diskursu

Za razliku od prostora i vizuelnih/auditivnih nadražaja iz čovekove okoline, vreme nije konkretno, fizičko iskustvo koje možemo da iskusimo neposredno. Vreme se poima pomoću preslikavanja iz konkretnog izvornog domena KRETANJE u ciljni domen VREME (Lakoff & Johnson, 1980: 41□44; Goatly, 2007: 60□67; Klikovac, 2004: 113□163) jer ga doživljamo upravo pomoću čulnih utisaka o promeni fizičkog stanja našeg okruženja ili položaja određenog objekta (npr. smena dana i noći, kretanje nekog objekta od tačke A do tačke B). Na osnovu fizičkih utisaka koje doživljavamo kao promenu i kretanje, mi poimamo samo vreme kao promenljivo i to najčešće putem pojmovne metafore VREME JE KRETANJE U PROSTORU (Evans, 2007: 759), tj. kao „linearno kretanje napred“ (Klikovac, 2004: 116).

Načini na koje se konceptualizuje vreme odlikuje pre svega **antropocentrična perspektiva** na osnovu koje se poima protok vremena (Evans, 2007: 740). Dvodi-menzionalan prostor koje protok vremena čini izdvojen je na tri dela: prošlost, sadašnjost i budućnost. Ovaj prostor može se dalje deliti, na vremenske jedinice ili događaje koji zajedno čine niz. Čovek se u oba slučaja nalazi u sadašnjem trenutku, licem okrenut ka budućnosti, dok mu se iza leđa nalazi prostor prošlosti (Klikovac, 2004: 116). U **statičnom** poimanju vremena, čovek stoji u sadašnjem trenutku, a vremenske jedinice ili događaji se kreću ka njemu, približavajući mu se iz budućnosti. Nakon što su se susrele sa njim, one prolaze mesto sadašnjeg trenutka i udaljavaju se od čoveka na ravni prošlosti. (Npr. *Bliži nam se Božić. Put je proleteo.*) S druge strane, u **dinamičnom** modelu konceptualizacije vremena, čovek se kreće po linearnom prostoru vremena, čime se sadašnji trenutak uvek pomera sa njim. Ostavljajući iza sebe vremenske jedinice (koje, nakon što ih je prošao, postaju prošlost), on se okrenut licem kreće i približava vremenskim jedinicama u budućnosti (npr. *Ona hrabro korača ka budućnosti. Ostavio je svoju burnu prošlost za sobom.*).

Kada je u pitanju politički diskurs, primećujemo da se najproduktivnije metafore zasnivaju na dinamičnom modelu vremena, dok se statični model uglavnom upotrebljava u ustaljenim izrazima ili u funkciji diskreditovanja političkog protivnika. Razlog zbog kog je dinamični model češće zastupljen jeste njegova ubeđivačka moć, jer ostavlja utisak samovoljnog kretanja ka određenom cilju u budućnosti, tj. **aktivnog** učešća u zadavanju i postizanju političkog cilja. Ovo poimanje se ostvaruje

na osnovu pojmovne metafore **AKTIVNOST JE KRETANJE**.² Pošto je jedan od glavnih ciljeva političkog delanja ubeđivanje u to da političar, politička stranka, državni organ ili društvo imaju mogućnosti da dostignu određeni politički cilj, teško je zamisliti da bi statični model vremena ispunio taj zadatak. Uzimajući u obzir prirodu čovekovog pojmovnog aparata, satični model podrazumeva **pasivnost**, nemogućnost da se na buduće događaje utiče stoga što samo kretanje čoveka-subjekta ne postoji, a samim tim ne postoji ni smer kretanja ka postavljenom cilju u budućnosti. Statični, odnosno pasivni model je stoga koristan u obračunavanju sa političkim protivnicima, kojima se na taj način pripisuje politika koja bi državu dovela u statično, nemoćno stanje, u kom bi bila prepuštena protoku vremena ili u kom bi i samo vreme za nju stalo.

6. Ulančavanje metaforičkog scenarija PUTOVANJA i pojmovne metafore VREME JE KRETANJE U PROSTORU u političkom diskursu

U obrađenom korpusu primetili smo neobično veliki broj ustaljenih i produženih (kreativnih) preslikavanja iz izvornog domena **PUTOVANJA** u kombinaciji sa ustaljenom dinamičkom varijantom temporalnih metafora. Stoga ćemo u ovom radu konceptualizaciju vremena u sociopolitičkom smislu posmatrati kao neodvojivu od metaforičkog scenarija **PUTOVANJA**. Postizanje političkog cilja veoma često se poima kao „prostorno približavanje“ tom cilju u budućnosti. Ponekad je čak teško odrediti gde prestaje poimanje političkog cilja kao ishodišta prostornog kretanja i počinje njegovo „preslikavanje“ na kretanje po vremenskoj osi, pri čemu se određena vremenska jedinica posmatra kao odrednica do koje treba stići ili ograđeni prostor (sadržatelj) u koji treba ući.

Jedna od najustaljenijih i najdelotvornijih pojmovnih metafora u političkom diskursu jeste **SPROVOĐENJE ODREĐENE POLITIKE JE KRETANJE KA CILJU**. Ova „specijalizovana“ metafora, sa ograničenim domenom upotrebe (politika) zapravo je samo podvrsta primarnih strukturnih metafora koje uključuju **PUTOVANJE** i **NAPREDAK**. Te pojmovne metafore, koje su karakteristične za svakodnevno mišljenje i govorenje, kao i različite specijalizovane diskurse, jesu **DUGOROČNE, SVRSISHODNE AKTIVNOSTI SU PUTOVANJE, ŽIVOT JE PUTOVANJE** i **ČOVEK JE PUTNIK KROZ ŽIVOT/VREME**. Ruku pod ruku sa ovim strukturnim metaforama ide i primarna orijentaciona metafora **BOLJE JE NAPRED**. Ovde bi valjalo naglasiti da je pojam **NAPRETKA** u apstraktnom smislu bolje definisati pomoću metaforičkog scenarija **PUTOVANJA**, a ne slikovne sheme **KRETANJA**, jer se ova dva koncepta razlikuju upravo po svojoj svrsi – za razliku od kretanja (koje može biti i lutanje bez cilja), putovanje uvek ima određen cilj.

Vrlo česta, a mogli bismo reći i klišejska upotreba metaforičkog scenarija **PUTOVANJA** u političkom diskursu nije slučajna. Poistovetiti politički cilj sa ciljem svrsishodnog putovanja garantuje pozitivnu konotaciju politici koju govornik želi da sprovede, pa se tako ovaj scenario često koristi za predstavljanje „određene politike,

² U ostatku rada korišćene su formulacije pojmovnih metafora preuzete iz Klikovac (2004: 297–306), osim ako nije drugačije naznačeno uputom na literaturu.

planova, nacionalne istorije i velikih ideja kao što je 'napredak'" (Chilton, 2004: 204; Semino, 2008: 92). U kombinaciji sa inkluzivnom upotrebom zamenica i oblika za množinu jezičke realizacije ovih pojmovnih metafora uvećavaju svoju pozitivnu konotaciju jer ostavljaju utisak kolektivnog podviga.

Metaforički scenario PUTOVANJA sastoji se od nekoliko ključnih elemenata koji se u zavisnosti od potrebe naglašavaju u političkom diskursu. Stoga ćemo prvo identifikovati te elemente, a potom ih svaki ponaosob analizirati. Po uzoru na slikovnu shemu kretanja koja se definiše kao POČETAK-PUTANJA-CILJ (Johnson, 1987; Lakoff, 1987), u metaforičkom scenariju putovanja možemo identifikovati sledeće primarne elemente: POLAZIŠTE, KRETANJE I CILJ. Pod primarnim elementom KRETANJE spadaju i sekundarni elementi, neophodni da bi se samo kretanje ostvarilo: subjekat koji se kreće (putnik), putanja, smer kretanja i brzina putovanja, kao i postojanje prepreka na putu ka cilju. Uopšte uzev prepreke na konkretnom ili apstraktnom putu ne moraju nužno da postoje, iako primećujemo da je u političkom diskursu ovo jedan od, moglo bi se reći, obaveznih elemenata.

6.1. Cilj putovanja u budućnosti

Ulazak Srbije u Evropsku uniju poima se, što je često slučaj sa političkim ciljevima uopšte, kao konkretan, fizički cilj putovanja (Silaški et al., 2009: 122). Krećući se u smeru ka tački na linearnoj osi vremena (na kojoj se nalazi cilj, odnosno EU) Srbija mu se približava, savladavajući prepreke koje se na tom putu nalaze:

- (6) To će pokazati investitorima da je Srbija *uveliko na putu ka Evropi i da sa tog puta nema povratka*. (*Politika*, 11. jun 2013.)
- (7) Srbija čvrsto *stoji na evropskom putu i to je jedina opcija koja vodi napretku i boljem životu svih građana*. (*Politika*, 20. septembar 2013.)
- (8) Govoriću vam o Srbiji *u Evropi*, i to u sadašnjem vremenu, bez obzira na činjenicu da nas do formalnog članstva u EU *čeka izuzetno dug i isto toliko težak put*. (*Politika*, 28. oktobar 2013.)

U određenim slučajevima, kada se poredi politika Srbije i drugih zemalja u regionu koje žele da pristupe Evropskoj uniji, metaforički scenario PUTOVANJA često se kombinuje sa sportskim metaforama, karakterističnim za politički diskurs uopšte (Silaški et al., 2009: 15). U ovom scenariju, Srbija ne stremi samo da dostigne zadati cilj, već i da to učini što je brže moguće, kako ne bi zaostala da drugim zemljama kandidatima, ili ih (u idealnom slučaju) prestigla i prva stigla na cilj.

- (9) Naša obaveza je da po dobijanju datuma (...), svi zajedno, iz petnih žila pokušamo da *nadoknadimo vreme koje smo izgubili*, da pokušamo *da se na ulazu u ciljnu ravninu izjednačimo sa većinom u regionu i u finišu budemo uspešniji od ostalih*. (*Danas*, 8. maj 2013.)
- (9) *Iako smo u toj evropskoj trci gubili korak i činilo se da ćemo sami odustati i napustiti stazu*, mi smo tu, *nismo diskvalifikovani i približavamo se grupi koja vodi trku*. (*Danas*, 8. maj 2013.)
- (9) Vi znate da je Srbija mogla da stvori dosta problema odluci da Hrvatska bude član EU (...) Ali, nije u redu *zaustavljati druge u napredovanju*, nego *trčati tako da napreduješ i sam*. (*Politika*, 13. jun 2013.)

Na putovanju ka članstvu u EU, Srbija će neposredno postići i druge svoje ciljeve, jer je smer ka njima „poravnat“ sa smerom koji vodi ka EU, odnosno istovetan sa njim. Ti drugi ciljevi su npr. uređen i efikasan pravni sistem, socijalna sigurnost, bolji životni standard, smanjenje kriminala i korupcije, itd. Na taj način se tvrdi da su drugi ciljevi neodvojivi od članstva u EU, jer se indirektno tvrdi da samo put ka EU vodi i ka boljoj i modernijoj državi. Drugim rečima, negira se mogućnost da bi npr. bolje ekonomsko stanje moglo dostići „kretanjem u nekom drugom smeru“ (odnosno drugačijom politikom). Ova dva cilja (ulazak u EU i „idealno“ društveno uređenje) često se određuju kao „jedina budućnost Srbije“:

- (12) Odbijanje Briselskog sporazuma za Srbiju bi značio *povratak unazad* (...) Mislim da Srbija ne samo što bi bila *zaustavljena na evropskom putu*, nego bi bila polako, ali sigurno *izolovana od ostatka čovečanstva*. (Vučić, *Politika*, 9. maj 2013.)
- (13) Jedini način da ljudi u Srbiji žive kao sav normalan svet jeste uvesti Srbiju u Evropu i Evropu u Srbiju. (*Politika*, 17. septembar 2013.)
- (14) Raspad Jugoslavije bio je krvava priča. Iz toga svi treba da naučimo svoju lekciju. *Za nas postoji samo jedna perspektiva, a ona se zove Evropa. Budućnost Balkana leži u EU*. (*Politika*, 7. maj 2013.)
- (15) Ne smem da se *zaustavljam*, jer je *Srbiji potrebno to neprestano kretanje*. *Potrebna joj je budućnost*. (...) uspeo da ubedim većinu svojih sunarodnika. Da u svoju zemlju, njenu budućnost, veruju onoliko koliko verujem ja. (*Politika*, 17. septembar 2013.)

Primeri (12) i (15) ilustruju efekat da se kretanje ka jednom cilju u budućnosti shvata kao jedino kretanje ka budućnosti, tj. napredak društva. Svako drugo kretanje, odnosno sprovođenje drugačije politike, smatra se „stajanjem“, „povratkom u prošlost“ i „nazadovanjem“ društva. Ovi primeri takođe sadrže leksemu „budućnost“ u prenesenom značenju „boljeg i modernijeg društva“. Ovo značenje je postignuto kombinovanim metonimijskim i metaforičkim preslikavanjem. Drugim rečima, vremenski period metonimijski označava stanje društva u tom periodu, a pošto je budućnost ispred subjekta koji se kreće (POBOLJŠANJE JE KRETANJE UNAPRED), budućnost se poima kao bolja od sadašnjosti i prošlosti. Svaka druga promena koja se poima negativno ne smatra se kretanjem unapred, odnosno približavanjem budućnosti, već stajanjem ili vraćanjem unazad (u prošlost). Ovakvim poimanjem govornik legitimizuje aktuelnu (državnu) politiku, a delegitimizuje politiku protivnika.

6.2. Smer kretanja i kontinuitet prošlosti, sadašnjosti i budućnosti

U analiziranom korpusu primetili smo da se datum za početak pregovora sa Evropskom unijom poima ili kao potvrda kontinuiteta prošle, sadašnje i buduće politike Srbije ili kao prekretnica koja označava izlazak Srbije „na pravi put“. U slučajevima kada je bitno naglasiti da je politika zemlje već dugo „nepromenjena“, tvrdi se da je smer od prošlosti, preko sadašnjosti i ka budućnosti „isti“. U ovim slučajevima istorija Srbije ima pozitivnu konotaciju. S druge strane, ako se želi naglasiti da je politika promenjena u odnosu na neki period koji se doživljava negativno (npr. devedesete godine XX veka, Srednji vek), tvrdi se da je smer sada drugačiji i da se Srbija nalazi na „prekretnici“.

Drugim rečima, upotreba prošlosti zavisi od političkog cilja i shodno tome može imati i pozitivnu i negativnu konotaciju. Ako pogledamo smer kretanja države/društva po osi vremena i njemu svojstvenom poimanju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, uočićemo tri scenarija koja se upotrebljavaju u srpskom političkom diskursu:

1. *Smer kretanja je nepromenjen.* U ovom scenariju postoji jedinstvo prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, te tako prošlost ima izrazito pozitivnu konotaciju. Naglašava se „vekovno“ ili „decenijsko“ neodstupanje sa „pravog puta“, te se svako preusmeravanje vidi kao negativno i pripisuje protivniku. Primetno je i da se u ovim slučajevima podrazumeva i daleka prošlost jer je potrebna za postizanje kontinuiteta – što je kontinuitet duži, to je ubeđivačka moć ovih pojmovnih metafora veća. Efekat koji se postiže jeste predstavljanje zvanične politike kao jedine ispravne i legitimizacija sopstvene politike:

- (16) Srbija i u regionalnoj saradnji postiže izvanredne rezultate i *neće stati* dok ne stvori oazu mira i saradnje na Balkanu. *To je naša prošlost i budućnost.* (Politika, 13. jun 2013.)
- (17) Odobranje pristupnih pregovora sa EU *nije prekretnica za Srbiju, jer bi to značilo promenu smera*, ali jeste potvrda vladajuće evropske ideje. (Danas, 4. juli 2013.)
- (18) *I tada [XIX vek], kao i danas, težili smo i uspevali da dostignemo Evropu.* (Politika, 9. novembar 2013.)

2. *Smer je u jednom trenutku promenjen.* Ova kraća ili duža „epizoda“ u prošlosti Srbije posmatra se kao privremeno skretanje sa ispravnog puta, kao trenutni diskontinuitet i „greška“ u dugoročnom napredovanju zemlje. Cilj je ubediti slušaoce da postoji samo jedan put ka budućnosti i da svi ostali putevi vode „unazad“, ka prošlosti ili jednom periodu u prošlosti, tj. gorem stanju:

- (19) Srbija nije *Srbija Srednjeg veka*, već *Srbija 21. veka* (...) On je pozvao URS da zajedno *krenu u novo vreme.* (Politika 19. maj 2013.)
- (20) Srbija je na današnji dan *promenila svoje vekovno verovanje, način ponašanja, krajnji cilj i mit* koji nas je toliko dugo terao da *gledamo unazad i da ne idemo napred.* (Politika 28. jun 2013.)
- (21) Nema *zaokreta, vraćanja i odustajanja.* Ima pregovora, teškoća i znoja, ali po prvi put možemo da kažemo da nema i neće biti krvi. *Jedno doba odlazi u istoriju i Srbija više nije troma i pospana država koju nosi mešavina snova, istorije i događaja* bez mogućnosti i volje da na našu sudbinu utičemo. Građani Srbije su konačno ugledali svetlo na kraju tunela i, iako je kraj tunela daleko, to svetlo se sve jasnije i bolje vidi. (Politika, 28. jun 2013.)
- (22) Naravno da sve moramo popraviti, lečiti bolna mesta, *moramo zatvoriti gvozdena vrata prošlosti i to ostaviti istoriji, ostaviti sećanja i okrenuti se sadašnjosti i budućnosti.* (Politika 2. oktobar 2013.)
- (23) Ubrzane evroatlantske integracije Srbije bi onemogućile pokušaj snaga iz devedesetih godina da sve *zaustave, zakoče i spreče i vrata nas nekoliko decenija unazad.* (Politika, 19. novembar 2013.)

U primerima navedenim u ovom odeljku, određeni period metonimijski označava važeće stavove ili važeću politiku u tom periodu (Klikovac, 2004: 126). Ovo

preslikavanje omogućava izraz „raskid sa prošlošću“, pri čemu se promena politike koja se smatra negativnom, tj. promena smera, vidi kao dobra. Dobijanje datuma za početak pregovora u ovom kontekstu označava zvaničnu „prekretnicu“ i izlazak na ispravan put kome se stremi. Treba još jednom naglasiti da ovde negativno viđenje dalje prošlosti i dalje moguće, ali da se u tom slučaju prošlost ne posmatra kao izrazito negativna, već da se naglašava jedan aspekt prošlosti naroda/društva koji se želi predstaviti kao negativan (primeri [19] i [20]).

3. *Opasnost od potencijalne promene smera.* U ovim slučajevima želja da se smer promeni pripisuje se protivnicima (često neodređenim jer se na njih upućuje odričnom zamenicom „niko“), a ta promena se vidi kao opasnost koju treba izbeći:

- (24) Mi ćemo dati sve od sebe da, razume se, zaštitimo naše državne i nacionalne interese, *ali modernizaciju Srbije, promene Srbije, u našim glavama, više niko u našoj zemlji neće moći da zaustavi.* (*Politika*, 20. februar 2013.)
- (25) Kod jednog dela zapadnih zemalja ima zabrinutosti kako će *dalje* biti *nastavljen* dijalog. Ali, niko nije spreman da *baci pod noge prethodnih sedam, osam meseci pregovora.* (*Politika*, 10. april 2013.)
- (26) Ako posmatrate proceduru, ovo znači *gubitak od najmanje godinu dana, a gubitak jedne godine u finansijskom smislu znači gubitak dve milijarde evra.* (*Politika*, 10. april 2013.)
- (27) Srbija je ovim Vidovdanom *preokrenula tok istorije* i pokazala da *niko ne može da zaustavi reforme, modernizaciju i put ka napred.* (*Politika* 28. jun 2013.)

Promena smera je uvek za 180 stepeni i podrazumeva statičnost, odnosno prestanak kretanja, pa čak i povratak u prošlost (koja u ovim slučajevima uvek ima negativnu konotaciju). Protivnici se optužuju da „gledaju unazad“ i da žele da povuku zemlju u tom pravcu. Ovo kretanje unazad kroz vreme neuobičajeno je i „nenormalno“ u našem poimanju vremena, te se time postiže jak efekat delegitimizacije protivnika i njegove politike, tj. njegova potpuna diskreditacija. Potencijalna promena smera podrazumevala bi i gubitak vremena (primeri [25] i [26]), jer se svaki prestanak napredovanja ka zadatom političkom cilju smatra „izgubljenim“ vremenom. U takvim primerima metaforički scenario PUTOVANJA često se kombinovanje sa pojmovnom metaforom VREME JE RESURS/NOVAC, čime se apeluje i na razum (nerazumno je gubiti novac) i na emocije (strah od lošeg života zbog gubitka novca).

7. Zaključak

U ovom radu pokušali smo da pokažemo kako nam analiza dominantnih pojmovnih metafora u političkom diskursu može otkriti način na koji se određeno viđenje društveno-političke stvarnosti stvara i učvršćuje, a samim tim i utiče na politički proces uopšte. U diskursu na temu priključivanja Srbije Evropskoj uniji primetno je pojednostavljivanje ovog složenog pitanja i to prvenstveno pomoću upotrebe sistema ustaljenih pojmovnih metafora. Konceptualizacijom politike i društvenih prilika kao putovanja kroz vreme, politički akteri pokušavaju da ubede javnost da sa određenom politikom treba ili ne treba

nastaviti, tvrdeći da je politički cilj „(dobra) budućnost“ ili „povratak u (lošu) prošlost“. S obzirom na to da su se u modernoj istoriji Srbije relativno često smenjivale kako političke ideologije, tako i samo društveno i državno uređenje, govornik uvek može naći onaj deo prošlosti na koji će referisati, u zavisnosti od svojih trenutnih namera. Jedna od posledica ovakve upotrebe pojmovnih metafora u političkom diskursu jeste relativizacija prošlosti, jer se ona veoma lako može različito koncipirati, te tako postaje predmet subjektivnog tumačenja. Kada se pojmovne metafore upotrebe u cilju relativizacije prošlosti i sadašnjosti, površinske realizacije pojmovnih metafora doista više nisu samo jezički ukras, već moćno diskurzivno sredstvo legitimizacije sebe i sopstvene politike, odnosno diskreditacije mišljenja protivnika i njegove politike.

Literatura

- Charteris-Black, J. (2004). *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillian.
- Charteris-Black, J. (2005). *Politicians and rhetoric: the persuasive power of metaphor*. Basingstoke and New York: Palgrave MacMillian.
- Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse – theory and practice*. London and New York: Routledge.
- Evans, V. (2004a). How we conceptualize time: Language, meaning and temporal cognition. *Essays in Arts and Sciences*, Vol XXXII: 2, 13–44.
- Evans, V. (2004b). *The structure of time: Language, meaning and temporal cognition*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London and New York: Longman.
- Fairclough, N. (2001). *Language and power*. 2nd edition. London: Longman
- Goatly, A. (2007). *Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam: John Benjamins.
- Grady, J. E. (2007). *Metaphor*. In: *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Dirk Geeraerts and Hubert Cuyckens, eds., 187–213. Oxford: Oxford University Press.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Klikovac, D. (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: XX vek.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: a practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1993). *The contemporary theory of metaphor*. In: *Metaphor and Thought*. A. Ortony, ed., 202–251. Cambridge: CUP.
- Lakoff, G., M. Johnson. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., M. Johnson. (1999). *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.

- Musoff, A. (2004). *Metaphor and political discourse: analogical reasoning in debates about Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Rasulić, K. (2008). *On the conceptualization of the European Union across EU boundaries*. In: *ELLSSAC Proceedings*, Vol. 1, K. Rasulić and I. Trbojević, eds., 315–329. Beograd: Čigoja štampa.
- Semino, E. (2008). *Metaphor in discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Silaški, N., Đurović, T., B. Radić-Bojanić. (2009). *Javni diskurs Srbije: kognitivističko-kritička studija*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
- Stockwell, P. (2000). *Towards a Critical Cognitive Linguistics?* In: *Discourses of War and Conflict*, A. Combrink and I. Biermann, eds., 510–528. Potchefstroom: Potchefstroom University Press.
- Šarić, Lj. (2005). Metaphorical models in EU discourse in the Croatian media. *Jezikoslovlje*, 6: 2, 145–170.
- van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society*, 4: 2, 249–283.
- Wodak, R. (2006). *Critical linguistics and critical discourse analysis*. In: *Handbook of pragmatics*, Jef Verschueren and Jan-Ola Östman, eds., 1–24. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Milena Podolšak

A JOURNEY TOWARDS A BETTER FUTURE: A CRITICAL COGNITIVE ANALYSIS OF TEMPORAL METAPHORS IN SERBIAN POLITICAL DISCOURSE

Summary

This paper analyses the persuasive use of temporal conceptual metaphors in Serbian political discourse using the theoretical and methodological framework of cognitive linguistics and critical discourse analysis. Examples that are used to illustrate the presented conclusions are taken from daily papers and consist of political statements given in 2013 about the decision to set the date for Serbia for the beginning of EU accession negotiations. An interplay of the metaphorical JOURNEY scenario and the Ego-moving conceptualisation of time in a collective sense, as well as the perceived (dis)continuity between the past, the present, and the future, are analysed against the background of establishing ideological and political power. Special attention is given to the perception of Serbia's recent past and its relation to the EU as a political and cultural entity. The main goal is to analyse the use of linguistic means as an instrument of political argumentation and achieving one's political goals by imposing a certain conceptualisation of time and, in that way, gain support for certain domestic and foreign policies.

milena.podolsak@gmail.com